

УДК 159.923:316.474

Літвінова В. Я.

кандидат психологічних наук, ст. викладач кафедри психології
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського (ХАІ),
м. Харків, вул. Чкалова, 17
e-mail: nipory@yandex.ru

ВИКРИВЛЕНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПО ТИПУ ФОРМУВАННЯ МІЖСОБИСТІСНОЇ ЗАЛЕЖНОЇ

Дана стаття містить огляд основних поглядів на природу залежної особистості. Проблема формування міжособистісної залежності розглядається як результат затримання розвитку на окремих стадіях, як результат реалізації окремих типів виховання, які містять у собі великий ризик розвитку адиктивної поведінки, чи викривлений розвиток окремих рівнів особистості як відповідь на нестабільну та незадовільняючу потреби дитини ситуацію розвитку. Як результат формується особистість, здатна формувати власну сім'ю виходячи з ситуації у дисфункційній батьківській сім'ї.

Ключові слова: залежна особистість, адиктивна поведінка, співзалежність, дисфункційна сім'я, дитячо-батьківські стосунки.

Актуальність. У сучасній психології активно обговорюється проблема міжособистісної залежності, яка феноменологічно репрезентована адиктивною поведінкою, залежною особистістю, страхом інтимності, синдромом «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках. У межах останніх досліджень показано, що міжособистісна залежність пов'язана із девальвацією дорослості та актуалізацією інфантильних форм поведінки, у формуванні залежних стосунків значну роль відіграють статево-рольові чинники, психологічна організація взаємин любові в залежних жінок має своєрідну структуру тощо.

Аналіз проблеми. Концепція Б. Уайнхольда і Дж. Уайнхольд визначає співзалежність як результат затримання розвитку та є похідною й результатом подальшого розроблення конкретного аспекту моделі дитячого розвитку М. Малер [5]. М. Малер описала стадії, що призводять, на її думку, до «психологічного народження». Починаються ці стадії з аутичної (0–2 міс.), головне завдання якої — фізіологічно інтегруватися в цей світ. Дитина повинна навчитися підтримувати гомеостатичну рівновагу поза утробою матері. За збільшенням чутливості до зовнішніх подразників дитина переходить до симбіозної стадії (2–5 міс.). Це стан недиференціювання, злиття з матір'ю, внутрішнє й зовнішнє тільки ще починає поступово розрізнятися. Ця фаза закладає підґрунтя для чуттєвих стосунків і прихильностей. Далі йде складна й важлива стадія диференціації, непроходження якої і є вирішальним чинником для формування залежної поведінки. Ця стадія реалізується фазами відділюваності й індивідуалізації. Сенс цих фаз у досягненні почуття відділюваності від матері (а далі — від

зовнішнього світу) і набуття дитиною своїх індивідуальних характеристик. Т. Сидорова [8] доповнила, що не лише застрявання на фазі симбіозу, але й занадто швидке проходження стадії диференціації, що супроводжується фрустрацією, призводить до формування залежності. Дитина є відкиданою або відчуває загрозу відкидання тоді, коли в неї ще недостатньо власних ресурсів для самостійності. У результаті закріплюються такі форми поведінки, які дозволяють їй уникнути страху повторення ситуації, тобто втримати партнера за всяку ціну.

Пройдення цих стадій і знаменує психологічне народження людини. Подальший розвиток продовжується стадією навчання, на якій дитина навчається ладнати зі своєю збільшеною автономністю.

Дослідники Ц. П. Короленко й Т. А. Донських [2], виділяючи адиктивну поведінку в низці відхилювальних форм поведінки особистості, наводять типи виховання, які містять у собі великий ризик розвитку адиктивної поведінки. За цими дослідженнями, для формування адиктивної поведінки немає більш-менш чітких вікових меж (як у М. Малер), хоча її формування, на думку всіх дослідників, відбувається в дитинстві. Є кілька типів порушеного виховання, які, на думку Ц. П. Короленка, сприяють формуванню адиктивної поведінки.

1. Гіперопіка. Поведінка батьків характеризується перебільшеною, дріб'язковою турботою про дітей. Дітей позбавляють можливості самостійно приймати рішення, самостійно діяти, справлятися з труднощами, долати перешкоди. Така поведінка батьків формує в дитини почуття невпевненості в собі, формується занижена самооцінка і страх перед життєвими труднощами.

2. Висування надмірних вимог — порядку, дисципліни, чіткого виконання своїх обов'язків. Найбільш суттєвим недоліком такого виховання є те, що дитина не відчуває батьківської любові за цими вимогами. Таке виховання є підґрунтям для виникнення адиктивної поведінки, яка зумовлена, з одного боку, відсутністю достатніх навичок спілкування, яке ґрунтується на взаєморозумінні, а з другого, — постійним страхом невдачі, поразки.

3. Непрогнозовані емоційні реакції. Неможливість прогнозувати реакцію батьків призводить до того, що діти почувають себе невпевнено, вони не відчувають батьківської любові. Поступово невпевненість у собі стає рисою характеру й надалі проектується на стосунки з іншими людьми, сприйнятими на підставі звичної батьківської моделі. Таке підґрунтя сприяє формуванню конфліктних міжособистісних стосунків. Людина не вірить у стабільність дружби, шлюбу тощо. Адиктивна поведінка використовується дитиною для зниження емоційної напруги.

4. Гіпоопіка — недостатня увага до дітей. Відсутність турботи про дитину позначається на когнітивній і емоційній сфері дитини. У підлітковому віці з'являється почуття внутрішньої порожнечі, слабо розвинена воля. На цьому фоні адиктивна поведінка сприймається як приваблива, заманлива незвичайними можливостями [1].

Особливості сімейної соціалізації, а саме стиль батьківського виховання, на думку О. П. Макушиної [4], є важливим предиктором міжособистіс-

ної залежності. Проведене автором дослідження виявило, що формуванню міжособистісної залежності сприяють такі порушені типи сімейного виховання, як «емоційне відкидання» й «потуральнагіперпротекція».

М. Боуен процес виховання визначив як формування двох рівнів особистості (Я): «тверде Я» і «Псевдо-Я». «Псевдо-Я» — захисна система, яка формується в результаті дитячої ситуації адикта. Це принципи, відповідно до яких навчається жити адикт, тому що так живе його сім'я, тому що у нього не було досвіду прийняття. Відповідно до цих принципів в емоційній сфері домінують «потрібні» емоції. Це система, яка не дає усвідомити свої природні бажання. У кожної людини «Псевдо-Я» займає більше місця в системі Я, ніж «тверде Я», допомагаючи людині обертатися в різних колах, пристосовуватися до різних ситуацій. Проте в ситуаціях, що вимагають чіткого логічного розв'язання, інтелектуального підходу на перше місце у свідомості виходить «тверде Я». Чого не відбувається в залежній особистості, оскільки «недиференційоване Я», застосовуючи термінологію М. Боуена, з переважанням емоційної залученості пригнічує інтелектуальні процеси емоційними [9].

П. Майер і співавт. [3], описуючи батьківсько-дитячі стосунки у співзалежних сім'ях, відзначають насильство, якого зазнають діти. При цьому маються на увазі не лише насильство в юридичному розумінні, а, у тому числі, й емоційне насильство. Батьки з дисфункційних сімей несвідомо транслюють власним дітям свої дитячі травми. Стосунки з дитиною позбавлені поваги й належної кількості уваги, що впливає на самовідчуття дитини. Недолік любові, уваги, розуміння в дитинстві залишає «діру», незаповнений простір у душі дитини. І потім, у дорослому житті, людина намагається заповнити цю порожнечу. Її поведінка підсвідомо зосереджена на пошуку благ, брак яких поранив її у дитинстві. П. Майер і співавт. назвали таку поведінку «поверненням примар з минулого, з нашого дитинства, дитинства наших батьків і попередніх поколінь» [цит. за 3, с. 23]. Проте спогади про дитинство рідко відображають реальний стан речей: спогади не завжди є тим, що відбувалося. Але будь-яка інформація про минуле є присутньою в сьогоднішній поведінці й сьогоднішніх стосунках. «...Нинішні взаємини є програванням невирішених проблем у більше ранніх взаєминах» [цит. за 3, с. 87].

Аналіз літератури показує, що формування власної сім'ї залежною особистістю відбувається виходячи з ситуації у батьківській сім'ї. Проте процес трансляції батьківських норм відбувається неусвідомлено.

За визначенням R. Burney [11], співзалежність — це емоційна захисна система, яка допомагає впоратися з дитячими травмами та програмуванням. Захисна система, яка приводить людину до травмування самої себе.

Внутрішній механізм функціонування залежності, не називаючи його таким, проте, висвічуючи різні боки й прояви залежності, розкриває М. Боуен у своїй теорії сімейних систем. Він пише: «Люди вибирають найближчих друзів з тих, у кого потреба в любові виражена тією ж мірою, що й у них самих» [цит. за 9, с. 136]. Потреба в любові закладається в дитячобатьківських стосунках, вона програмується материнською самовідданіс-

тю, яка, у свою чергу, є відображенням рівня базової особистісної тривоги в матері. Цей процес названий міжпоколінною трансляцією і є основним механізмом формування поведінки залежного типу.

Описаний механізм знаходить відображення в роботах С. Піла й А. Бродські, Р. Хемфелта та ін., Б. і Дж. Уайнхольдів [3, 7, 10], які говорили про залежну особистість, про її прагнення вступати у стосунки з собі подібними залежними особистостями, пояснюючи це мірою близькості, яку готовий прийняти емоційний адикт. Він не готовий до близьких емоційних стосунків, відповідно не готовий підпустити партнера близько, тому що нічого дати натомість. Адиктивні стосунки, на думку С. Піла й А. Бродські, потрібні, щоб заповнити порожнечу в собі. У роботах В. Москаленко [6] згадано таку особливість емоційної сфери залежної особистості, як обнубляція почуттів (затуманення, неясність сприйняття) або навіть повна відмова від почуттів. Механізм функціонування співзалежної сім'ї через призму емоційних стосунків у ній було описано Б. і Дж. Уайнхольдами й названо «порочний цикл жорстокості» [цит. за 10, с. 78]. В описаному авторами явищі йдеться про те, що жорстоке поводження передається з покоління в покоління: діти, які піддавалися насильству у власній сім'ї, яких залякували й лаяли, швидше за все, застосовуватимуть жорстоке ставлення й щодо своїх дітей. Перенесення жорстокості на когось є спробою послабити почуття люті й гніву, які не знайшли виходу в дитинстві.

У літературі описано процеси, що відбуваються в сім'ї, названій В. Москаленко «дисфункціональною». Емоційна сфера дорослої особистості, яку ми називаємо адиктивною, повністю несе на собі всі особливості батьківської сім'ї. Співзалежні виходять, як відзначає В. Москаленко, з дисфункціональних сімей, у яких мало місце або жорстоке поводження з дитиною (фізична, емоційна або сексуальна агресія), або існувала заборона на природний прояв почуттів. Дисфункціональні сім'ї мають тенденцію до реалізації своїми дітьми такої ж моделі власної сім'ї [6].

Висновки

1. Викривлений розвиток особистості по типу формування рис залежної особистості починається з дитячої ситуації розвитку, а саме: затримання розвитку на окремих стадіях, порушення стилів виховання, міжпоколінна трансляція емоційної дисфункційності тощо.

2. Співзалежність формується як захисна система, яка, у першу чергу, спотворює емоційну сферу особистості з метою зниження впливу негативних емоцій та збереження цілісності особистості.

3. В результаті формування рис залежності особистість втрачає здатність до контакту із власними емоціями та, як слідство — до установалення близьких стосунків з іншими людьми, обмежуючись так званою лімітованою близькістю.

Список використаних джерел та літератури

1. Короленко Ц. П. Аддиктивное поведение: Общая характеристика и закономерности развития / Ц. П. Короленко // Обозрение психиатрии и медицинской психологии. — 1991. — № 1. — С. 8–15.
2. Короленко Ц. П. Семь путей к катастрофе : Деструктивное поведение в современном мире / Ц. П. Короленко, Т. А. Донских. — Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1990. — 222 с.
3. Майер П. Выбираем любовь : (Борьба с созависимостью) / Майер П., Минирт Ф., Хемфелт Р.; пер. с англ. А. Имашева. — М.: Триада, 2004. — 302 с.
4. Макушина О. П. Методика определения межличностной зависимости (Relationship Profile Test) Р. Борнштейн : Адаптация О. П. Макушиной // Психология общения : энцикл. словарь / под общ. ред. А. А. Бодалева. — М., 2011. — С. 530.
5. Малер М. Психологическое рождение человеческого младенца : Симбиоз и индивидуация / Малер М., Пайн Ф., Бергман А. — М. : Когито-Центр, 2011. — 413 с.
6. Москаленко В. Д. Когда любви слишком много : Профилактика любовной зависимости / Валентина Москаленко. — М. : Психотерапия, 2010. — 224 с.
7. Пил С. Любовь и зависимость / Стантон Пил, Арчи Бродски ; [пер. Петренко В.]. — М. : Институт общегуманитарных исследований, 2005. — 371 с. — (Лечение зависимостей).
8. Сидорова Т. А. Зависимость—проявление личностной структуры [Электронный ресурс] / Т. А. Сидорова. — Режим доступа: <http://www.gestaltlife.ru/publications/10/view/168> (12/05/2013). — Заглавие с экрана.
9. Теория семейных систем Мюррея Боуэна : основные понятия, методы и клиническая практика / под ред. Бейкер К., Варги А. Я. — М. : Когито-Центр, 2005. — 496 с.
10. Уайнхолд Б. Освобождение от зависимости : (монография) / Барри Уайнхолд, Джаней Уайнхолд; пер. с англ. А. Г. Чеславской. — М. : Класс, 2003. — 242 с.
11. Burney R. Codependence: The dance of wounded souls / Burney R. — New York (USA) : Putnam Publishing Group, 1995. — 127 p.

References

1. Korolenko T. P. Addiktivnoe povedenie : Obschaya kharakteristika i zakonomernosti razvitiya / T. P. Korolenko // Obozrenie psihiatrii i meditsinskoj psihologii. — 1991. — № 1. — S. 8—15.
2. Korolenko T. P. Sem putey k katastrofe : Destruktivnoe povedenie v sovremennom mire / T. P. Korolenko, T. A. Donskih. — Novosibirsk : Nauka, Sib. Otd-nie, 1990. — 222 s.
3. Mayer P. Vibiraem lubov : (Borba s zavisimostyu) / Mayer P., Minirt F., Hemfelt R. ; per. s angl. A. Imasheva — M. : Triada, 2004. — 302 s.
4. Makushina O. P. Metodika opredeleniya mejlichnostnoy zavisimosti (Relationship Profile Test) R. Bornshteyn : Adaptaziya O. P. Makushinoy // Psihologiya obsheniya : enzikl. slovar / pod obsh. red. A. A. Bodaleva. — M., 2011. — S. 530.
5. Maler M. Psihologicheskoe rojdenie chelovecheskogo mladenza : Simbioz I individuaziya / Maler M., Payn F., Bergman A. — M. : Kogito-Zentr, 2011. — 413 s.
6. Moskalenko V. D. Kogda lubvi slishkom mnogo : Profilaktika lubovnoy zavisimosti / Valentina Moskalenko. — M. : Psihoterapiya, 2010. — 224 s.
7. Pil S. Lubov i zavisimost / Stenton Pil, Archi Brodsky ; [per. Petrenko V.] — M. : 2005. — 371 s.
8. Sidorova T. A. Zavisimost — proyavlenie lichnostnoy strukturi [elektronniy recurs] / T. A. Sidorova. — Rezhim dostupa: <http://www.gestaltlife.ru/publications/10/view/168> (12/05/2013). — Zaglavie s ekrana.
9. Teoriya semeynih sistem Murreya Bouena : osnovnie ponatiya, metodi I klinicheskaya praktika / pod red. Beyker K., Vargi A. Y. — M. : Kogito-Zentr, 2005. — 496 s.
10. Weinhold B. Osvobozhdenie ot zavisimosti : (monografiya) / Barry Weinhold, Janae Weinhold ; per. S angl. A. G. Tcheslavskoy. — M. ; Klass, 2003. — 242 s.
11. Burney R. Codependence : The dance of wounded souls / Burney R. — New York (USA) : Putnam Publishing Group, 1995. — 127 p.

Литвинова В. Я.

к. психол. н., ст. преподаватель кафедры психологии
Национального аэрокосмического университета им. Н. Е. Жуковского (ХАИ)

ИСКАЖЕННОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ ПО ТИПУ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНОЙ ЗАВИСИМОЙ

Резюме

Данная статья содержит обзор основных взглядов на природу зависимой личности. Проблема формирования межличностной зависимости рассматривается как результат задержки на отдельных стадиях, как результат реализации отдельных типов воспитания, которые содержат большой риск развития аддиктивного поведения, или искаженное развитие отдельных уровней личности как ответ на нестабильную и неудовлетворяющую потребности ребенка ситуацию детского развития. Как результат формируется личность, способная формировать собственную семью, исходя из ситуации в дисфункциональной родительской семье.

Ключевые слова: зависимая личность, аддиктивное поведение, созависимость, дисфункциональная семья, детско-родительские отношения.

Litvinova Veronika

PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology,
National Aerospace University — Kharkov Aviation Institute (KhAI)

DISTORTED PERSONALITY DEVELOPMENT FORMATION IN THE TYPE INTERPERSONAL ABUSE

Abstract

The problem of interpersonal dependence phenomenologically presented by the addictive behavior, the dependent personality, fear of intimacy, «a syndrome of emotional cold» in the interpersonal relations is actively discussed in modern psychology. The B. Weinhold and J. Weinhold s' concept defines a co-dependency as result of a development delay and is a derivative and result of further development of concrete aspect of model of children's development M. Maler.

C. P. Korolenko and T. A. Donskih researchers, allocating addictive behavior in a number of deviating forms of personal behavior, give education types which comprise big risk of development of addictive behavior. There are several types of the broken education which, according to C. P. Korolenko, promote formation of addictive behavior: hyper guardianship, promotion of the excessive requirements, not predicted emotional reactions, hypoguardianship.

P. Mayer and co-authors describing the parental and children's relations in the co-dependent families, note violence to which children are exposed. Thus mean not only violence in legal sense, but emotional violence also. Parents from dysfunctional families unconsciously broadcast to own children their own children's injuries. The relations with the child are deprived of respect and due amount of attention that makes influence on child's personal feeling. By R. Burney definition, the co-dependency is an emotional protective system which helps to cope with children's injuries and programming. The protective system which leads a person to traumatizing himself.

The analysis of the literature shows that formation of own family by the dependent personality occurs proceeding from a situation in a parental family. However, the translational process of parental norms happens unconsciously.

Key words: dependent personality, addictive behavior, co-dependence, dysfunctional family, child-parental relations.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2014